

Српски државни сабори у Расу

ЈОВАНКА КАЛИЋ

Недавно се (1996) навршило осам стотина година од тренутка када је Стефан Немања одлучио да се повуче са престола у корист свога сина Стефана, потоњег Првовенчаног краља. Он је тим поводом сазвао државни сабор да би објавио одлуку и добио сагласност. Родоначелник династије, која је означила епоху у укупној историји Срба, сматрао је 1196. године своје државничко дело окончаним. Ујединио је српске земље од зетског приморја до Поморавља, на југу до падина Шар-планине и тиме поставио оквире будућег привредног, политичког и културног развоја земље. У његово време обликују се и важне установе. Међу њима је истакнуто место припадало државним саборима. То је био повод да се постави спомен-плоча на цркву Светих апостола Петра и Павла у Расу (данас Петрова црква код Новог Пазара). На томе месту су у Немањино време одржавани државни сабори.

У стручним разговорима о достојном обележавању те годишњице и саме установе сабора пресудну улогу имао је Радомир Станић, директор Републичког завода за заштиту споменика културе. Његова свесрдна подршка томе подухвату била је охрабрење сарадницима. Почетком јула 1996. године, памтим, разговорима о тој теми завршила сам прерано своју дугу и плодносну сарадњу са Радомиром Станићем. Ови редови су и сећање на ту сарадњу, истовремено и захвалност за концепцију заштите споменика културе која се темелила на њиховом свестраном истраживању.

Рашки сабори Стефана Немање прекретница су у развоју те установе, али и државе која је своје средиште у Расу уградила у основе српске историје. Поглед на претходно у овом случају објашњава потоње.

Држава Немањина је настала у другој половини XII века обједињавањем двају језгара српских земаља. Једно је била Зета (Дукља), која је током XI века стекла завидан степен развоја, најзад и ранг краљевства (*Regnum Diocliae*), а друго је била област у залеђу са средиштем у старом Расу. Растрзана унутрашњим сукобима, Зета почетком XII века првенство уступа Расу. Међутим, обе државе, настале на тлу Византијског царства и под врховном влашћу тога царства, само су борбама и договорима са Цариградом могле да обезбеде опстанак и трајније услове за свој развој. То је постигао Стефан Немања (1168-1196). Потомак

зетских и рашких владара, византијски вазал и противник истовремено, он је вешто користио немирне прилике комнинске епохе на Балкану. У сваком случају, од пресудне важности за потоњи развој била је одлука Немањиног оца да се са породицом из Зете врати у Рас. Промена је била огромна и изражена је битним податком, забележеним у биографији Стефана Немање. Ту је записано да се Немањин отац вратио из Зете у *столно место* и ту је, „усред српске земље“, у цркви Светих апостола Петра и Павла Немања примио друго крштење из руку архијереја, рашког епископа.¹ Првобитно крштен по латинском обреду у Зети, Немања је прешао у православље у Расу. Оснивач топличких храмова Св. Богородице и Св. Николе, ктитор Студенице и Хиландара, у Расу је кренуо новим путем. Одлука лична, после-диче трајне за културу српског народа.

Свој однос према рашком управном и црквеном средишту изразио је Стефан Немања убрзо после преузимања врховне власти над српским земљама. На брду изнад епископског храма, на положају који доминира околином, „по среде Раса“, изградио је своју задужбину, манастир Св. Ђорђа (Ђурђеви ступови). Државник је уз храм и молитву оглашавао своју победу.² Само у Расу та порука има јасно значење.

Важан елемент државности Немањиног доба били су сабори, који су дуготрајне установе. Они су се постепено развијали током времена, пре и после Стефана Немање. Разуђена и распрострањена терминологија везана за разне облике окупљања људи, од локалних до општих, са различитим надлежностима и потребама, указује на старину установе и њене промене током времена. Сабори су производ, пре свега, обичајног права друштва. Поуздани историјски извори тек од времена Стефана Немање дају јаскију слику о њиховом раду, саставу, надлежностима и функци-

¹ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Светосавски зборник II, Београд 1939, 18-19; превод: М. Башић, *Старе српске биографије*, Београд 1924, 31-32. Уп. Ј. Калић, *Столно место Србије*, Новопазарски зборник 12 (1988) 13-21.

² М. Каџанин, *Ђурђеви ступови*, *Enciklopedija likovnih umjetno-sti II*, Zagreb 1962, 164; В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 27; Ј. Нешковић, *Ђурђеви ступови у Старом Расу*, Краљево 1984, 12-13.

Сл. 1 Црква Св. Петра и Павла у Расу и град Рас (Постење) у позадини

Fig. 1 Église Saints-Pierre-et-Paul à Ras et forteresse de Ras (Postenje) à l'arrière-plan

ји. У односу на прилике у Зети, како их је описао Поп Дукљанин (*Барски родослов*), рашки сабори Стефана Немање показују већ измењену слику установе (састав учесника, надлежности итд.).³

Сабор се у изворима предтурског доба назива „сабор“, „збор“, „сабор српски“, „сабор земље српске“, „сав сабор земље српске“ итд.⁴

За време владе Стефана Немање одржана су два државна сабора у Расу код Петрове цркве. Први је био сазван да би се решило питање јереси, која је узела маха у земљи. Податке о њему сачувао је Немањин син Стефан Првовенчани. Сабор је сазвао сам велики жупан. Тада, а и касније, у Србији је владар сазивао сабор. Он је одређивао круг учесника, али и место одржавања сабора.⁵ Немања је позвао „свога архијереја“, рашког епископа Јевтимија, окупили су се и представници Цркве и властеле, велможе „мале и велике“, наводи извор. На сабору је било речи о јеретичима. Поред осталог, сведочила је једна жена властеоског рода, „кћи једног од велможа правоверних“, удата за човека који је исповедао „мрску и одвратну веру“. Њен позив владару „господине мој... вапијем држави твојој: порази крстом оне који се боре са нама, да науче нечастиви непријатељи како је моћна вера твоја, господине“,⁶ карактеристичан је за схватање да је владарева дужност да се стара о чистоти вере. На сабору је изобличено кривоверје јеретика, Немања се „саветова са светитељем Јевтимијем и са часним црнцима и са велможама својим“. На основу тога Немања је донео одлуку „нимало не задоцнев“ о прогону јеретика. Уследиле су врло оштре мере којима је владар успео, сведочи његов син, да искорени „ту проклету веру, да се не помиње никако у држави његовој“.⁷

Сл. 2 Спомен-плоча на цркви Св. Петра и Павла у Расу (фото: Д. Мркобрад)

Fig. 2 Plaque commémorative sur le mur de l'église de Saints-Pierre-et-Paul à Ras (photo D. Mrkobrad)

Овако приказан рад сабора открива битне елементе саме установе. Одавно је запажено да она нема узора у византијском свету.⁸ У Србији Немањиног доба у раду сабора учествују представници Цркве и властеле. То више није народна скупштина свих одраслих људи претходних епоха. Као и другде у Европи, друштво се изменило. У XII веку владара на сабору окружују изабрани. Радом сабора руководи владар.⁹ Он бира теме о којима се расправља. На основу изнетог, била је „расправа велика“, речи су Немањиног сина, одлуку доноси владар. Сагласност присутних претпоставка је владаре одлуке, омогућује јој спровођење у живот. Она је била и повод и циљ скупа.

На овом сабору дошло је до изражаја и једно начело којег се Немања држао. Била је то тесна сарадња са Црквом. Начело склада у животу државе и Цркве, без обзира на различите околности у којима се оно спроводило, постало је правило немањинске епохе. Сабори су производ тога начела. Рашки епископ Јевтимије, представник византијске Охридске архиепископије на српском тлу, оличење је те сарадње, коју је Немањин биограф врло јасно исказао тврђом да је владар на сабор позвао „свога архијереја“. Без подршке Цркве нема ни власти у средњем веку у хришћанској заједници народа, она пред Богом *озакоњује* и владара и државу. Без епископског средишта нема ни столног места у Немањино време.

Опис рада овог сабора оставио је једну недоумицу ко су били јеретици којима се судило у Расу? У историјској литератури преовлађује уверење да је реч о богумилима, осуђеним на сабору, кажњеним и прогоњеним: Немања „једне попали, друге разним казнама казни, треће прогна из државе своје, а домове њихове и све имање сакупив, разда прокаженим и убогим“.¹⁰ Уз општу осуду Аријевог отпадничтва (аријанства), у тексту се богумили изричито не помињу. Прилике времена и ширење богумилског учења у суседним земљама (Бугарска, Византија), њихов прогон у доба Алексија I Комнина, затим недостатак вести о богумилима у Србији после Стефана Немање и друге околности учврстиле су закључак да је управо о њима реч.¹¹ Претпоставка да је Немања гонио католике не налази потврду у историјским изворима.¹² Смисао описа Немањине делатности на Првом рашком сабору је, у ствари, борба за чистоту вере, а против оних који ту веру угрожавају „безумним учењем“. Помен Арија и његових следбеника води Првом „васељенском сабору (325), односно обавези хришћанског владара да следи пример Константина I Великог. Уз рашког епископа Јевтимија Немања је само византијским мерилима могао судити јеретцима у својој земљи. На то упућује и време одржавања тог сабора. У тексту Стефана Првовенчаног нема хронолошких података. Међутим, ако је судити по току излагања самог писца, то је тзв. релативна хронологија, сабор у Расу је сазван преле битке код Пантина, а пре доласка на власт цара Андро-

ника I Комнина 1180. године.¹³ Другим речима, сабор је одржан у доба цара Манојла I Комнина (1143-1180).

Сам ток српско-византијских односа омогућава да се нешто прецизније одреди време одржавања Првог рашког сабора. Немањина сарадња са епископом Јевтимијем искључује ратне године, а таквих је било и у време Манојла I Комнина.¹⁴ После сукоба 1172. године Немања је био заробљен и одведен у Цариград. Вративши се у земљу, српски владар је поштовао уговорене вазалске

³ О саборима постоји обимна стручна литература. Међу важнија дела спадају: Н. Крстић, *Разматрања о старим српским правима*, Гласник ДСС 9 (1857) 60-92; Г. Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског*, Београд 1898, XVI-XXXI; К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 30-32; Т. Тарановски, *Историја српског права у немањинској држави*, I, Београд 1931, 167-197.; Н. Радојчић, *Теодосијеви погледи на друштвено и државно уређење Србије*, *Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani* 9 (1931) 26-35; исти, *Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку*, Гласник Скопског научног друштва 15-16 (1936) 18-19; исти, *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940; М. Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, Београд 1955.

⁴ Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, III, Београд 1864, 214.

⁵ Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, 310.

⁶ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање*, 29; превод: М. Башић, 39-40.

⁷ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање*, 29-30; превод: М. Башић, 40.

⁸ Т. Тарановски, *Историја српског права I*, 196-197; у новије време: И. Ђурић, *Дежевски сабор у делу Данила II*, Зборник радова „Архиепископ Данило II и његово доба“, САНУ, Београд 1991, 182-186.

⁹ У Босни је, такође, у редовним приликама владар сазивао сабор и руководио шеговим радом: М. Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, 9.

¹⁰ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање*, 29-30; превод: М. Башић, 40.

¹¹ К. Јиречек, *Историја I*, 128-129; II, 32; Н. Радојчић, *О српским државним саборима за првих Немањина*, Шишићев зборник; Загреб 1929, 481-486; Т. Тарановски, *Историја српског права I*, 169; В. Ћоровић, *Историја Босне*, Београд 1940, 180-181; А. Соловјев, *Сведочанства православних извора о богумилству на Балкану*, Годишњак Историјског друштва БиХ (1953) 1-103; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 54; В. Војовић, *L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen âge serbe*, *Orientalia Christiana Analecta* 248, ed. Pontificio istituto orientale, Roma 1995, 45-46.

¹² В. Ј. Ђурић, *Историјске композиције у српском сликарству средњег века*, Зборник радова Византолошког института 10 (1967) 137-139.

¹³ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање*, 25-30; превод: М. Башић, 37-40.

¹⁴ J. A. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, Berolini 1975, 158-159; уп. *Византијски извори за историју народа Југославије IV*, Београд 1971, 144-148 (коментар Ј. Калић); Ј. Калић, *Српско-византијски сукоб 1168*, Зборник Филозофског факултета 11 (1970) 193-202; *Историја српског народа I*, Београд 1981, 208-211, где је дат преглед извора и литературе.

односе. Настале су године релативног мира. Према подацима Јована Кинама, веродостојног писца комнинске епохе, године 1176. Срби „потчињени Ромејима" позвани су да учествују у царском војном походу на исток.¹⁵ Расположиви извори упућују на претпоставку да је сабор против јеретика одржан после 1172, а пре 1180. године.

Немањин сабор против јеретика имао је одјека у српском друштву. Временом је, изгледа, добијао и нова значења. Препознају се и у сликарству XIII века. Та тема се јавља у владарским задужбинама Немањића и у другим храмовима. По важности је сврставана у ред васељенских сабора сликама тих сабора ктитори су прикључивали Немањин рашки сабор против јеретика, на пример, у припрати манастира Сопоћана (око 1265), у цркви Св. Ахилија у Ариљу (1296), у Пећи у позније време.¹⁶

Слика Немањиног сабора у Ариљу, са разговетним натписима, привукла је посебну пажњу истраживача.¹⁷ У горњем делу слике представљен је Свети Симеон како седи на великом престолу, означен као „краљ", а поред њега су насликана двојица епископа, с леве и десне стране владаревог престола. У доњем делу слике приказане су две одвојене групе свештеника. Једни су означени као „свети правоверници", други као „полуверници". Пошто се „полуверницима" у *Законику цара Стефана Душана* називају католици, В. Ј. Ђурић је претпоставио да је Немања оштрицу својих казних мера усмерио на њих.¹⁸ На ариљској фресци „полуверници" су приказани с омофорима и крстовима, што искључује богумиле.

Очигледно је да сцена Немањиног рашког сабора у ариљској задужбини краља Стефана Драгутина, са свим противречностима које садржи, није садржајно разрешена. Њена историјска подлога остала је нејасна. Дуже од столећа млађа од догађаја који приказује, уз погрешну ознаку титуле „краљ" за владара у XII веку, она је пре сведок прилика свог времена но Немањиних.¹⁹ Давно је запажено да би прогон католика у доба Стефана Немање одударао од свега што се у науци зна о његовој политици према њима и папи.²⁰ Тај закључак се ни данас не може оспорити историјским изворима. Вреди истаћи да тумачење којим се јеретици Немањиног доба поистовећују са католицима противречи изричитој тврдњи Стефана Првовенчаног да је његов отац строгим мерама одмазде искоренио „ту проклету веру" у својој држави.²¹ То се не може рећи за државу у којој је тада, а и касније, нарочито у приморским крајевима, било много католика.

Ако су неспорно богумили били мета Немањине борбе против јеретика, зашто је сликар у Ариљу 1296. године ту тему преиначио у борбу против католика? Новија истраживања омогућавају да се то наслути.

У другој половини XIII века Српска црква је била изложена великим искушењима. Опште међународне прилике на Средоземљу и Балкану, у Угарској такође, својим променљивим током утицале су и на Србију. Обновљено Византијско

царство (1261) тек је постепено савладавало, никад докраја, последице латинске епохе на свом тлу. Унутрашњи сукоби и посебно освајачки планови краља Обеју Сицилија Карла Анжујског, брата француског краља Луја IX, умногоме су обликовали политику цара Михаила VIII Палеолога (1261-1282). Да би спречио инвазију са запада, он је преговарао са папом. Папство је, са своје стране, кад више кад мање, тражило унију двеју хришћанских цркава уз признавање примата папе. Сажет преглед римске догме коју Византија треба да прихвати упутио је папа Климент IV у облику писма Михаилу VIII Палеологу 4. марта 1267. године.²² Још већа опасност наднела се над Византију када је 27. маја исте године склопљен антиви-зантјски споразум о подели Царства између краља Карла Анжујског и протераног латинског цара Балдуина II. У случају победе савезника било је предвиђено да Карлу Анжујском припадне једна трећина Царства, с тим да то може, поред осталог, бити и територија у Епирској деспотовини, Србији и Албанији.²³ Спречен приликама на западу, Карло Анжујски је тек 1271. године приступио остварењу својих балканских планова. Освојене територије је уобличио у тзв. Краљевину Албанију (1272).²⁴

У Србији краљ Стефан Урош, после неуспелих преговора о браку свога сина са ћерком византијског цара, прелази у табор противника Михаила VIII Палеолога. Везе са краљем Карлом Анжујским су успостављене. Српски посланици су 12. септембра 1271. године очекивани на његовом двору.²⁵ Сродничке везе српске краљице Јелене Анжујске могле су допринети овом преокрету.

Преговори и политичке прилике у средњем веку неодвојиви су од верских питања. Владару је потребна сагласност поглавара Српске цркве. Изгледа да архиепископ Данило I (1271-1272) није био спреман на попуштање у преговорима са Латинском црквом. У томе се оправдано наслућује прави разлог његовог смењивања, неодређено забележеног у делу архиепископа Данила II. Помиње се нека „кривица" која му је приписана.²⁶ За Српску цркву је нарочито неповољна била одлука цара Михаила VIII Палеолога да посебном повељом успостави црквени поредак из времена цара Василија II (1020). Тиме је успостављена јурисдикција грчке Охридске архиепископије на штету Српске и Бугарске цркве.²⁷ Оспоравање аутокефалности Српске цркве у жеку преговора о унији са папством било је веома опасно по државу Немањића.

У Цариграду су у то време текли врло озбиљни преговори о унији двеју цркава. Папа Гргур X је крајем октобра 1272. упутио посланство у византијску престоницу са задатком да оствари мисију. Четворица фрањеваца, међу којима и Јероним из Асколија, потоњи папа Никола IV, добила су крајем октобра 1272. године упутства за рад.²⁸ Они су се задржали у Византији све до јуна 1274. године, када су се заједно са грчким представницима упутили на унијатски сабор у Лион.²⁹ У том пери-

оду, по свој прилици и раније, тражена је сагласност Српске цркве да се приступи унији. Ако је судити по меморандуму, који је цар Михаило VIII Палеолог упутио папи Гргуру X у току заседања Лионског сабора (1274), Српска и Бугарска црква су изразиле спремност за преговоре о унији.³⁰ Веродостојност овог документа, раније оспораваног, више не подлеже сумњи. Изгледа да је наследник архиепископа Данила I, архиепископ Јоаникије I, дао начелни пристанак на поменуте преговоре. Пристанак, са надом да се изнуђено никад неће окончати.³¹

Сви ти догађаји су без сумње изазвали потресе у Српској цркви, подстицали отпоре и одбојност према католицима. Показало се убрзо да Лионска унија није могла изменити ток историје. Одбачена у Византији, она ни у Србији није постигла циљ. Међутим, она је свакако оснажила уверење да са „полуверницима“ нема споразума.

На другој страни, притисак Католичке цркве није ни касније губио на снази. Сачувано је једно писмо папе Николе IV упућено кардиналу легату Еугубину 1290. године, које о томе сведочи. Јероним из Асколија, фрањевачки провинцијал за Далмацију, учесник Лионског сабора и добар познавалац балканских прилика, имао је доста искуства из цариградских преговора. Он се у поменутом писму (1290) жалио на делатност епископа београдског „шизматика“, који већ дуже време шири своју веру, гради цркве и доводи свештенике у ту област. Папа Никола IV је тражио његово смењивање.³² Мало је вероватно да је ова акција успела у време краља Стефана Драгутина, који је такву делатност и омогућавао.³³ Ктитор цркве Св. Ахилија у Ариљу пажљиво је раздвајао државне интересе од вере предака. Појам јеретика се временом мењао. Под окриљем култа Светог Симеона живело је нетакнуто уверење да је борба за чистоту вере непрекидна дужност немањихких владара. Уместо богумила, ктитор је руком сликара представио „полуверни-ке“, католике. Српска црква се није мирила са унијом. Одговор је сачуван у храму моравичких епископа.

Други рашки сабор сазвао је Стефан Немања 1196. године. Догађај прворазредне важности за земљу остао је забележен у текстовима четворице значајних писаца. Најпре су га описали Немањини синови Сава и Стефан, затим Доментијан и Теодосије. Сабору су присуствовали чланови породице, затим рашки епископ Калиник, властела „велика и мала“, кнезови, војводе, војници. Немања је објавио своју намеру да напусти престо и да га уступи свом млађем сину Стефану, зету византијског цара Алексија III Анђела. И сам учесник у догађају, Стефан Немањин је забележио очеве речи којима се обратио сабору: „Јер ево свет мој дарујем ономе који је остао међу вама да влада на престолу мојем... да господује међу вама непокретно“, затим „устав с престола својега, предаде му (Стефану) га са оваквим благословом“.³⁴ Свети Сава је, такође, изричит. Пошто је окупљенима образложио своју

одлуку да се повуче у манастир, изабрао је свога сина Стефана за наследника и обратио му се речима: „Овога имајте уместо мене... њега посађујем на престо у држави (владичество), Христом ми дарованој. И пошто га сам венча и изврсно благослови као што благослови Исак Јакова, сина својега, сваким благословом, поче га учити да се труди о сваком благом делу у држави његовој...“³⁵

¹⁵ Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestantim*, rec. A. Meineke, Bonnæ 1836, 299; Византијски извори IV, 105.

¹⁶ В. Ј. Ђурић, *Сопоћани*, Београд 1963, 43-44; исти, *Историјске композиције у српском сликарству*, 139; исти, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974; *Пећка патријаршија*, Београд 1990, 192, 261 (В. Ј. Ђурић); *Историја српског народа I*, Београд 1981, 424.

¹⁷ Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, 67.

¹⁸ В. Ј. Ђурић, *Историјске композиције*, 137-139.

¹⁹ На ту могућност, са извесном резервом, указао је и В. Ј. Ђурић, *Историјске композиције*, 140.

²⁰ Ст. Станојевић, *Борба за самосталност католичке цркве у немањихкој држави*, Београд 1912; К. Јиречек, *Историја I*, 158; В. Ћоровић, *Историја Срба I*, Београд 1989, 139.

²¹ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање*, 30; превод: М. Башић, 40.

²² W. Norden, *Papstum und Byzanz*, Berlin 1903, 450-451. Тај текст је касније усвојен на Лионском сабору 1274, а потом упућен краљу Милутину 1288. године: Raynaldi, *Annales ecclesiastici XIV*, Romae 1648, ad. a. 1288, Nr. 29-30.

²³ G. J. Geanocoplos, *Emperor Michael Palaeologus and die West 1258-1282*, Hamden 1977, 197-198; С. Chapman, *Michel Paléologue, restaurateur de l'Empire byzantin 1261-1282*, Paris 1926, 81-82; Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, 426.

²⁴ A. Ducellier, *La façade maritime de l'Albanie au Moyen âge*. Thessaloniki 1981, 232-238.

²⁵ F. Rački, *Rukopisi tičući se južnoslovenske povjesti u arhivih srednje i donje Italije*, Rad JAZU 18 (1872) 217.

²⁶ *Животи краљева и архиепископа српских*, ед. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 277. О позадини тога смењивања: М. Антоновић, *О узроцима смењивања жичког архиепископа Данила I*, Зборник радова Византолошког института 34 (1995) 107-114.

²⁷ В. Н. Бенешевич, *Описание греческих рукописей монастыря Св. Екатерины на Синае I*, С. Петербург 1911, 542-554.

²⁸ L. Wadding, *Annales Minorum*, IV, Romae 1732, 353-354.

²⁹ L. Wadding, *Annales Minorum*, 378.

³⁰ Н. Радојчић, *Св. Сава и автокефалност Српске и Бугарске цркве*, Глас СКА 179 (1939) 222-228.

³¹ М. Антоновић, *нав. дело*, 114-115.

³² A. Theiner, *Vetera monumenta Hungariae sacram illustrantia*, I, Romae 1859, 366; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 68, 359.

³³ Мишљење да је краљ Драгутин водио „врло интимну политику са папом“ уопштено је и једнострано: М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934, 10-11.

³⁴ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање*, 39; превод: М. Башић, 47-48.

³⁵ В. Ћоровић, *Списи Св. Саве*, Београд - Сремски Карловци 1928, 157; превод: М. Башић, 9.

Доментијан је поновио основни садржај наведених текстова. По њему, Немања је изабрао сина за наследника „и учини га самодржавним господином све своје владавине и уставши са престола свога предаде га њему са сваким својим благословом”.³⁶

Монах Теодосије је нешто опширнији. У *Житију Св. Саве* налази се одломак о устоличењу Немањиног сина Стефана за владара. Пошто је одлучио да се повуче са власти, Немања „дозва сина својега Стефана... Овога узев отац самодржац, са свеосвећеним Калиником епископом и са свим благородницима, уђе у цркву Светих и првопрестолних апостола Петра и Павла (*Петрова црква у Расу* - Ј.К.). А кад је била служба и молитва, самодржац отац са светим епископом часним крстом и полагањем руку обојице на главу, благослови Стефана за великог жупана, за господара и самодржца све српске земље. И сви благородници поклонили се... А кад су изишли из цркве сјајне богате трпезе биле су постављене.”³⁷

Овако приказан Немањин сабор из 1196. године недвосмислено сведочи да су „сабори у Расу”, како су досад уопштено означавани у целокупној стручној литератури, одржавани уз цркву Светих апостола Петра и Павла (данас Петрова црква код Новог Пазара), где се налазило седиште рашких епископа током векова.³⁸ Управо поводом сабора на коме је Немања одступио са власти Стефан Првовенчани казује да је Немања „призвао к себи... архијереја својега, по имену Калиника”, што је К. Јиречек с разлогом протумачио као доказ да је Калиник био епископ на двору великог жупана Стефана Немање.³⁹

Сви наведени текстови саопштавају да је Стефан Немања лично, уз рашког епископа Калиника, узвео свога сина на престо отачаства, како се то онда говорило. Немања је, устав са престола свога, даровао престо своме наследнику, са благословом, уз службу и молитву у цркви. По обављеном чину, „благородни” су *изашли из цркве* и ту су биле постављене „сјајне трпезе”, јасне су речи монаха Теодосија. Престо Стефана Немање налазио се у цркви Св. апостола Петра и Павла у Расу.⁴⁰

Изнети подаци граде закључак да су се српски државни сабори у XII веку одржавали у столном

месту земље, уз цркву Св. апостола Петра и Павла у Расу. Та значајна црква била је црквено средиште Србије све до оснивања аутокефалне Архиепископије у време Светога Саве (1219). Она је једини споменик средњовековног Раса, који је преживео уништења турске епохе. Оближњи утврђени град Рас, на темељима римске Арсе (локалитет Рас - Постење) давно је замро. Тек новија систематска археолошка истраживања откривају његова стварна значења.⁴¹

Рашки сабори Стефана Немање одредили су основни правац даљег развоја те установе. На њима се у XII веку, а и касније, расправљало о најважнијим питањима у земљи. Махом су то била питања везана за врховну власт у држави (абдикација, избор и устоличење новог владара, крунисање), за одржање унутрашњег мира, а сабор је сазиван ради избора поглавара Српске цркве, приликом оснивања нових епископија и манастира; у његов делокруг рада спадала су крупна економска питања (образовање великих властелинастава), касније и законодавна делатност. Временом се улога сабора мењала. „Зговор” (договор) владара са властелом постао је неопходан у животу земље. Рашки почци немањићких сабора драгоцени су део историје средњовековне српске државе.

³⁶ Доментијан, *Живот св. Симеуна и Св. Саве*, изд. Ђ. Даничић, Београд 1865, 41-42; превод: Л. Мирковић, *Животи Св. Саве и св. Симеона*, Београд 1938, 156.

³⁷ Теодосије Хиландарац, *Живот Светога Саве*, Београд 1973, 38-39; превод: М. Башић, 108-109.

³⁸ Ј. Калић, *Dos Bistum Ras. Pontes Slavici. Festschrift S. Hafner*, Graz 1986, 173-178.

³⁹ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немањев*, 39; К. Јиречек, *Историја* I. 127.

⁴⁰ Ј. Калић, *Престо Стефана Немање*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 53-54 (1987-1988) 21-30.

⁴¹ Ј. Калић - Д. Мркобрад, *Утврђени комплекс на Градини код Постења* (Нови Пазар), Гласник Српског археолошког друштва 3 (1986) 205-208; Д. Мркобрад, *Рас - Постење: фазе развоја*, Зборник радова Византолошког института 36 (1997) 203-217, са прегледом истраживања и литературе.

Les assemblées d'État serbes ont évolué graduellement au cours des siècles. La terminologie diversifiée et répandue désignant les différentes formes de rassemblement de la population dans les pays serbes montre qu'il s'agissait d'une institution ancienne qui reposait sur le droit coutumier des Slaves établis dans les Balkans. De nombreuses informations sur celles-ci ont été conservées dans la Chronique du pape de Dioclée, mais on en trouve aussi dans d'autres sources historiques médiévales. Dans le présent texte l'auteur se penche sur les assemblées d'État convoquées sous le règne d'Etienne Némagna à Ras (actuellement Novi Pazar).

La première assemblée de Ras fut convoquée entre 1172 et 1180 en vue des débats sur les hérétiques qui s'étaient attiré bon nombre d'adeptes en Serbie. Dans l'État des Némanides, les assemblées étaient toujours convoquées par le souverain et c'est lui qui fixait le lieu du rassemblement, ainsi que les questions à traiter. La description des travaux de l'assemblée dirigés contre les hérétiques figure dans *la Vie d'Etienne Némagna*, due à la plume de son fils, Etienne le Premier Couronné. A la première assemblée de Ras assistèrent aussi, outre le souverain et Euthyme, évêque de Rascie, les représentants du clergé et de la noblesse. A cette occasion la fille d'un des "grands seigneurs orthodoxes" témoigna contre l'enseignement des hérétiques et c'est après le débat où cette

religion fut condamnée qu'Etienne Némagna décida l'expulsion des hérétiques. Dans la littérature scientifique on considère qu'il s'agissait des bogomiles dont le nombre avait d'abord augmenté à Byzance et en Bulgarie.

La seconde assemblée de Ras fut convoquée, à son tour, par Némagna, en 1196. Elle eut lieu dans l'enceinte de l'église dédiée aux saints apôtres Pierre et Paul (actuellement Saint-Pierre), près de Novi Pazar. A cette assemblée Etienne Némagna fit connaître sa décision de céder le trône à son fils cadet qui était, à l'époque, gendre de l'empereur byzantin Alexis III Ange. La cérémonie d'investiture et de couronnement se déroula dans l'église susmentionnée.

Les assemblées d'État serbes n'ont pas d'analogue dans le monde byzantin. Avec le temps, les assemblées devinrent une institution très influente dans le pays. Y étaient prises les décisions sur les questions essentielles de la vie du pays: abdications des souverains, couronnement des souverains, maintien de la paix à l'intérieur du pays, élection du chef de l'Église orthodoxe serbe, fondation des monastères, problèmes religieux, questions économiques importantes, enfin, législation. Les assemblées de Ras, convoquées par Etienne Némagna posèrent les fondements de cette institution et en assurèrent le développement.